

ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШОГО АВТОНОМНОГО УРЯДУ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ (11-26 ЖОВТНЯ 1938 р.)

Вегеш М.

8 травня 1919 р. Центральна Руська Народна Рада прийняла в Ужгороді рішення про приєднання Закарпаття до Чехословаччини на правах автономії. Цим актом була виконана вимога американських русинів, як і 18 листопада 1918 р. на своїх зборах у Скрентоні висловились за включення краю до складу Чехословацької Республіки. В листопаді 1919 р. І.Брейха був призначений тимчасовим адміністратором Закарпаття. Згідно з "Генеральним Статутом" чехословацький уряд зобов'язувався надати Підкарпатській Русі, як тоді називали наш край, найширші автономні права.

Празький уряд постійно зводив з виконання своїх обіцянок, мотивуючи тим, що закарпатці, мовляв, ще не "дозріли" до самостійного життя. Перший етап автономії був реалізований тільки 8 жовтня 1936 р. Це була перемога всіх політичних сил краю, як русофільського, так і українського напрямів, які протягом всього міжвоєнного періоду активно боролися за автономні права. Кінець вересня 1938 р. слід розцінювати як вирішальний момент у взаємовідносинах вищезазначених напрямків. Необхідно відзначити, що ще 2 вересня 1938 р. представники русофілів і українофілів (народовців) підписали Декларацію, на яку чехословацький уряд не відреагував. Вимоги, які оголосив Е.Бачинський, передбачали приєднання Пряшівщини до Підкарпатської Русі, надання фінансової допомоги верховинським округам і персональну заміну празьких представників в урядових установах [1].

21 вересня 1938 р. в Празі відбулися переговори, деяких взяли участь Е.Бачинський, І.П'єщак, П.Коссей, С.Фенцик, А.Бродій, Ю.Фелдешій, П.Жидовський, Ю.Ревай. Всі вони були депутатами Чехословацького парламенту [2]. Тоді ж Закарпаття відвідала делегація американських русинів у складі І.Попа, І.Янчишина і О.Геровського, яка "мала допомогти парламентарним представникам обох груп вирішувати актуальні політичні проблеми краю. Делегація, однак, не представляла Американських Русинів греко-католиків, які становили переважну більшість русинів в США" [3]. Саме тому ця делегація не виконала поставлених на неї завдань.

На початку жовтня 1938 р. переговори між представниками двох напрямків були відновлені з метою створення автономного уряду Підкарпатської Русі. На засіданні 7 жовтня 1938 р. була прийнята постанова про те, що членами уряду

можуть бути тільки депутати празького парламенту й сенату. Необхідно погодитися з твердженням В.Шандора, що це було зроблено "з розрахунком забезпечення успіху в уряді, бо москвофіли переважали" [4]. Того ж дня представники русофільського блоку запропонували проект децентралізації державної і виконавчої влади, який складався із восьми пунктів. 8 жовтня в Ужгороді була створена Національна Рада Підкарпатської Русі, до якої ввійшли Й.Камінський, В.Гомічков, М.Демко (Центральна Руська Народна Рада), А.Волошин, Ю.Брацайко, Д.Німчук (Перша Українська Народна Рада), А.Бродій, Ю.Фелдешій (автономно-землеробський союз), Е.Бачинський, П.Коссей (Республіканська Землеробська партія), Ю.Ревай (Соціал-Демократична партія), І.П'єщак (Автономно-Землеробський Союз Пряшівщини), П.Жидовський (Республіканська Землеробська партія Пряшівщини) [5]. Отже, до складу Національної Ради Підкарпатської Русі ввійшли представники всіх основних політичних сил краю.

На першому засіданні Ради був прийнятий Меморандум, який закінчувався вимогою негайно прийняти закон про Підкарпатську Русь. 8 жовтня 1938 р. прем'єр-міністр Чехословаччини Я.Сирови звільнив з посади губернатора краю К.Грабаря і призначив І.Парканія. Останній в черговий раз наголосив на головних вимогах Національної Ради Підкарпатської Русі. Тим часом представники двох напрямків обговорювали кандидатури на посади міністрів уряду Підкарпатської Русі. Ю.Ревай запропонував запросити по троє членів з обох рад. Пропозицію прийняли. Українську делегацію очолив А.Волошин, москвофільську - Й.Камінський.

Аналогічні суспільно-політичні процеси відбувались у Словаччині. 6 жовтня 1938 р. лідери Словаччини зібралися в Жиліні і вимагали автономних прав. 7 жовтня 1936 р. прем'єр-міністр Я.Сирови задовільнив: їх прохання і Й.Тісо був призначений прем'єр-міністром Словаччини. Необхідно наголосити, що Я.Сирови, згідно 60 параграфу Конституції Чехословаччини, був повірений виконувати під час відсутності Е.Бенеша (емігрував 5 жовтня 1938 р. - М.В.) президентські функції.

11 жовтня 1938 р. сформувався перший автономний уряд Підкарпатської Русі, який очолив А.Бродій - лідер русофільського напрямку в краї. Міністрами були призначені Е.Бачинський і

Ю.Ревай [7]. Слідом за ними міністерську посаду зайняв С.Фенцик, а А.Волошин та І.Г'єшак стали державними секретарями. До першого автономного уряду ввійшли четверо представників русофільського і двоє - українського напрямку. Необхідно погодитися з думкою сучасних дослідників, що співвідношення два до одного на користь представників русофільства, реально відображало співвідношення між двома головними політичними силами в краї [8].

Призначення А.Бродія прем'єр-міністром теж не стало несподіванкою, бо очолюваний ним напрям займав домінуюче становище в суспільно-політичному житті Закарпаття протягом всього міжвоєнного періоду. Необхідно також констатувати, що Автономно-Землеробський Союз (далі - АЗС), очолюваний А.Бродієм, від початку свого утворення в 1923 р., постійно на перший план висував головне політичне завдання - здобуття автономії, що було чітко зафіксовано як в програмі, так і в назві партії [9].

У своїй статті "Ми, автономісти, будемо нову вільну автономну Підкарпатську Русь", опублікованій у 1935 р., А.Бродій писав: "Коротко скажу чого ми, автономісти, хочемо і за що боремось: Підкарпатська Русь в її етнографічних кордонах від Попраду до Тиси, як вказано в Сен-Жерменському мирному договорі і Конституції Чехословацької Республіки. ..Повинні ми знати те, що жити і утриматись в великій сім'ї народів вдасться нам тільки так, якщо в нашому краї, на своїй рідній землі володіти і господарювати будемо ми самі. За це ми боремось до цього дня. Сьогодні влада на нашій землі знаходиться не в наших руках, і ми бачимо і відчуваємо те, що наслідки нашої праці ми зберегти для себе не можемо. Тому ми беремось за автономію. Кожний знає, вже і відчуває те, що так, як до цих пір було, далі бути не може ні по Божому, ні людському, ні по природньому праву" [10].

АЗС, очолюваний А.Бродієм, різко зростав у кількісному відношенні. Наприкінці 30-х років він нараховував від 5 до 7 тисяч членів [11]. Із року в рік зростав авторитет АЗС серед населення краю. Так, наприклад, під час виборів у парламент Чехословаччини в 1924 р. АЗС одержав 21161 голос (8,4% від усіх виборців), в 1925 р. - 28799 голосів (11,6%), в 1929 р. - 48509 голосів (18,2%), в 1935 р. - 54982 голоси (13,9%) [12].

А.Бродій користувався авторитетом навіть серед частини виключно українського населення гірських районів. Синеvirський священик Ф.Горват (округ Волове) в листі до власника руської друкарні Ю.Фелдешія захоплено писав про виступ Бродія у своєму рідному селі: "Наш народ, будучи доволно насичен пустими обіцянками, а притом воодушевлений річчю депутата пана Андрея Бродія у нашем селе; до того взволновался, що на днях заявили публично на собранію соц. дем. посланця Ф.Ревай: "Ми уже жадних че-

ських партій не потребуємо, ай будемо ся держати автономно-земледельческого союзу" [13].

Автономний уряд А. Бродія провів три засідання (15, 18, 22-23 жовтня 1938 р.). На першому засіданні 15 жовтня 1938 р. були розглянуті і затверджені основні органи управління, які склалися із 9 міністерств, було констатовано, що в жовтні 1938 р. на Підкарпатську Русь завезено із Румунії 170 вагонів кукурудзи. На другому засіданні С.Фенцик прозвітувався про пророблену роботу під час переговорів по встановленню кордону із Словаччиною, а Ю.Ревай зробив доповідь про заборону вивозу державного і приватного майна з території краю. Обговорювалися також питання амністії, співробітництва з Німеччиною тощо. В центрі уваги третього засідання була внутрішньополітична ситуація в Закарпатті зокрема, обговорювалося питання про розумне відреагування на угорський ультиматум щодо південних територій краю.

З ініціативи А.Бродія була створена комісія, до якої ввійшли відомі закарпатські вчені П.Сова, Г.Геровський, М.Кондратович, М.Бескид та І.Панькевич, перед якими ставилося завдання науково довести, що Закарпаття - русинська земля і цим самим "парировать мадьярские требования" [14]. 23 жовтня 1938 р. відбулося продовження третього засідання уряду А.Бродія, на якому прийняли рішення: "Область руських на півдні Карпат, відзначена мирними договорами як автономна одиниця, становить одне невіддільне ціле, частини якого міцно зв'язані як тисячолітньою історією, так і тисячоліттями економічними умовами і братерським співжиттям її корінного автохтонного населення. Цілість і невіддільність цієї області визнали також і великі союзні і співдружні держави в міжнародних і мирних договорах, змінити політичне становище і приналежність якої вважаємо можливим тільки в її цілості без відторгнення її південної частини від північної і навпаки, можна виключно тільки на основі права самовизначення всього корінного автохтонного населення по демократичним принципам: всенародним голосуванням" [15].

22 жовтня 1936 р. кореспондент львівської газети "Діло" - органу Українського Національного Демократичного Об'єднання Галичини - Р.Голіян взяв інтерв'ю у А.Бродія: "В чому полягають труднощі з устійненням кордонів з Мадярщиною. Мадяри вимагають від нас південної частини Закарпаття, причому хочуть дістати Ужгород, Мукачів, Севлюш, Королево та відізати нас від спільного залізничного шляху. Життєздатність Закарпаття була б тоді мінімальна. - А коли б з волі великодержав так прийшло би до плебісциту і коли б тоді південна частина Закарпаття з'явилась таки за мадярами - то що тоді? Ваш уряд твердить, що без тої південної частини життєздатність держави буде мінімальна. - Думаємо, що такий вислід мало правдоподібний" [16].

А.Бродій і керівництво АЗС вели подвійну гру, орієнтуючись на Угорщину, що викликало незадоволення представників українського напрямку. Газета "Нова свобода" звинувачувала А.Бродія у сприянні антиукраїнським виступам. Прем'єр-міністр запевняв, що провокації будуть припинені, однак вони продовжувались. Мали місце випадки застосування сили [17]. Досить швидко з'ясувалося, що А.Бродій вже тривалий час працював на Угорщину під кличкою "Берталон" [18]. Чехословацька контррозвідка уважно слідкувала за діяльністю А.Бродія. Начальник Президії поліцейського управління в Ужгороді Герр 4 січня 1933 р. доповідав Президії крайового управління Підкарпатської Русі, що "редактор Бродій має великі зв'язки з закордоном..., він постійно зустрічається з представниками угорських опозиційних сил в Ужгороді" [19], 17 жовтня 1938 р. Ю.Ревай попередив міністра закордонних справ ЧСР Хвалковського про зв'язки А.Бродія з Угорщиною. Внаслідок цього празький уряд заборонив Бродієві виїзд в Будапешт для переговорів з Угорщиною. Міністр внутрішніх справ ЧСР Я.Черний твердив, що відомості з нарад міністерської ради потрапляють до угорського посольства в Празі [20]. Чехословацький уряд звинуватив А.Бродія в порушенні "Закону про охорону республіки" і його заарештували. 26 жовтня 1938 р. бюлетень Пресової Служби Карпатської України повідомляв, що "у Бродія найшли мапу Карпатської України, на якій він сам розділив половину мадярам, а половину полякам та багато грошей" [21].

Необхідно погодитися з твердженням сучасного словацького вченого І.Ваната, що "у передміжненській Чехо-Словаччині політичний русинізм

став родючим ґрунтом іредентських автономістичних політичних партій Бродія і Фенцика, які діставали підтримку з Угорщини і Польщі" [22]. Дослідник вважає, що на представників русофільського напрямку після окупації краю Угорщиною опирався гортіївський режим. Доказом такого твердження є той факт, що після окупації краю угорськими військами, А.Бродій представляв Закарпаття в угорському парламенті. Фінансування угорським урядом А.Бродія підтверджується опублікованими 1959 р. в Будапешті документами [23]. На запитання слідчого НКВС 13 січня 1945 р., "що Ви одержали від угорського уряду за своє співробітництво з ним?", А.Бродій відповів: "...Я одержував заробітну плату депутата парламенту - 1500 пенге, міністерську пенсію 1369 пенге в місяць" [24]. Відставка і арешт А.Бродія викликали протести з боку його прихильників, які переросли у масові демонстрації [25]. Що стосується соратника А.Бродія С.Фенцика, то йому вдалося втекти в розміщене неподалік польське посольство, а потім переїхати до Угорщини.

Таким чином, А.Бродій, як і весь очолюваний ним напрямок, пройшов своєрідну еволюцію. Протягом 20-30-х років він був прогресивним явищем в суспільно-політичному житті краю, бо відображав прагнення народу до рівності в складі Чехословаччини. Починаючи з кінця 30-х років, він займав чітку проугорську орієнтацію, хоча його лідери продовжували публічно виступати за єдність Чехословаччини. Після арешту А.Бродія новим прем'єр-міністром чехословацький уряд призначив А.Волошина - лідера українського напрямку в краї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Разгулов В. Дело №148423 //Карпатская панорама.-1995.-№2.-26 сентября.
2. Шандор В. Спомини.-Т. 1.-Ужгород, 1995.-С. 152.
3. Там же.-С.151.
4. Там же.-С.152.
5. Разгулов В. Названа праця.
6. Шандор В. Названа праця.-С. 152.
7. Державний архів Закарпатської області(далі - ДАЗО), ф.3, оп.1, спр 38 арк.1.
8. Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами. -Ужгород, 1993. -С. 79.
9. Там же.-С.26.
10. Бродій А. Ми, автономісти, будуємо нову вільну автономну Підкарпатську Русь //Церковний календар.-Ужгород, 1935.-С.52.
11. Разгулов В. Названа праця.
12. Там же.
13. Особистий архів Ф.Горвата.
14. ДАЗО, ф.3, оп.1, спр.40, арк.3.
15. Разгулов В. Названа праця.
16. Діло (Львів).-1938.-22 жов.
17. Гренджа-Донський В. Щеденник //Твори.-Т. VII.-Вашінгтон, 1987.-С.30.
18. Болдижар М. Названа праця.-С.81.
19. ДАЗО, ф.2, оп.1, спр.209, арк.28.
20. Шандор В. Названа праця.-С. 155.
21. ДАЗО, ф.3, оп.2, спр.6, арк.3.
22. Ванат І. Чи русини - самобутній народ? //Пам'ятки України.-1992.-№1.-С.20.

- 23.Стерчо П. Карпато-українська держава :До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. -Львів, 1994.-С. 10-11.
24.Разгулов В. Названа праця.
25.Гренджа-Донський В. Названа праця.-С.48.

SUMMARY

To the problem of the activity of the first autonomous government of Pidkarpatska Rus (October 11-26, 1938)

Vehesh M.

On the basis of archival documents, entering for the first time scientific circulation, political activity of the first autonomous government of Pidkarpatska Rus, headed by A. Brodyj studied. The author proves, that A. Brodyj was following precise rusophil orientation, which afterwards has developed to pro-hungarian. Just this fact conditioned falling of A. Brodyj, his arrest and victory of Ukrainian orientation.